

lingvističkim neizvjesnostima i izazovima kao i stariji i brojem govornika veći članovi slavenske jezične zajednice. Unatoč činjenici da je već pet slavenskih jezika doseglo status jezika Europske zajednice (bugarski, češki, slovenski, slovački i poljski), teško je reći komu bi budućnost mogla priskrbiti većih kušnja i tko bi s tim kušnjama mogao izići na kraj lakše, a tko teže. Kao i toliko puta u prošlosti, ovisit će to, sasvim sigurno, ponajprije o

izvanjezičnim čimbenicima i kakvoći izgrađenih obrambenih mehanizama, ali i o argumentiranoj elaboraciji poznatih i manje poznatih silnica u prošlosti i tako skupljenu iskustvu pojedine jezične zajednice. A kako je sve to bilo u makedonskom primjeru i kako bi moglo biti može se u dobroj mjeri odčitati i pročitati iz važnog i korisnog djela Ljudmila Spasova *Izabrani poglavja od historijata na makedonskiot pismen jazik*.

Marko Samardžija

OTVORENO O HRVATSKOJ JEZIČNOJ PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI

Marko Samardžija
HRVATSKI KAO POVIJESNI JEZIK

(Zaprešić, 2006.)

“Opće je poznato da se čovjek davno suočio s fenomenom jezika i da je od te davne davnine nastojao objasniti ako ne sve, a ono bar neke tajne s njim povezane,...” (Samardžija 2006: 115). Mnoge su “jezične tajne” do danas otkrivene, ali malo tko odluči zagrepsti pod njihovu površinu. U nimalo lak posao objektivnog osvjetljavanja često prešućivanih povijesnih činjenica upustio se Marko Samardžija u svojoj knjizi *Hrvatski kao povijesni jezik*. Iznadprosječan interes hrvatske jezične zajednice za njihov jezik potaknuo je autora da bez imalo senzacionalizma

kojemu su skloni suvremeni mediji, znanstveno utemeljeno progovori o problematici vezanoj uz hrvatsku jezičnu prošlost i sadašnjost.

Prvih osam poglavlja u knjizi obuhvaćeno je naslovom *Stalnice i promjenljivke hrvatskoga standardnoga jezika*. Prvo poglavlje, *Hrvatski kao povijesni jezik i klasifikacija njegovih nestandardnih i substandardnih idioma* u punom je smislu riječi uvodno poglavlje u kojemu Marko Samardžija, između ostaloga, objašnjava pojam povijesnoga jezika. Naime, taj naziv u jezikoslovlju je afirmirao Eugen Coseriu kao naziv za jezik koji postoji

kao povijesni kulturni proizvod, a kao jezik ga prepoznaju njegovi vlastiti govornici kao i oni drugih jezika. U tom svjetlu autor otvara pitanje položaja triju hrvatskih narječja kroz povijest te podsjeća na probleme kao što su nacionalna pripadnost govornika pojedinih narječja (tako su štokavci proglašavani Srbima, a kajkavci Slovincima) te upozorava na nužno razlikovanje štokavštine i književnoga jezika. Tek se pod utjecajem mladogramatičara počela razvijati svijest o hrvatskom kao tronarječnom povijesnom jeziku što je bio izravan poticaj za razvoj hrvatske dijalektologije. Početkom XX. stoljeća hrvatski jezikoslovci okreću se i komunikacijskim pojavama koje su do tada bile zanemarivane. Tako se javljaju prva proučavanja žargona, šatrovačkog govora i razgovornoga jezika, a među prvima je te pojave s margina jezikoslovnih proučavanja u žarište interesa doveo Josip Hamm koji je uspostavio jasnu razliku između dijalekata kao organskih idioma koji postoje u određenom vremenu i na točno određenom prostoru te žargona kao neorganskih idioma koji su znatno slobodniji od dijalekata.

U nastavku prvoga dijela knjige autor se okrenuo leksikografskim temama. O hrvatskoj se leksikografiji, u današnjem smislu te riječi, može govoriti od XV. stoljeća kada su se hrvatske riječi počele uvrštavati u mnoge europske višejezične rječnike. U poglavlju *Hrvatski jezik u Vrančićevu i Lodereckerovu rječniku* autor donosi vrijedan popis stranih rječnika u kojima su se našle hrvatske riječi. Ipak, posebno se usredotočio na češkog

benediktinca Loderecka koji je proširio i za drugo izdanje priredio Vrančićev rječnik koji je sa šezdeset stranica, iako nesamostalno djelo, prvi rječnik s hrvatskim kao polaznim jezikom (to se prvenstvo do danas uobičajeno vezuje uz *Blago jezika slovinskoga* Jakova Mikalje, objavljeno čak četrdesetak godina poslije). Uspoređujući različita izdanja istoga rječnika, autor je uočio niz nepodudarnosti iz kojih se može iščitati razvojni put mnogih oblika riječi, ali i razvoj hrvatskoga grafijskog sustava. Budući da je većina starih djela nedostupna, autor je uputio na važnost njihovih pretisaka koji omogućuju izravan dodir s prošlošću.

Raspravu o važnim leksikografskim djelima autor nastavlja i u poglavlju *Doprinos hrvatskih leksikografa leksičkoj obnovi i oblikovanju hrvatskih nazivlja u drugoj polovici XIX. stoljeća*. U XIX. stoljeću hrvatski je jezik počeo zamjenjivati latinski u službenoj komunikaciji čime je prekinuta višestoljetna tradicija uporabe latinskoga jezika. Upravo su nove komunikacijske potrebe potaknule hrvatske leksikografe na stvaranje opsežnih leksikografskih djela. Autor je posebno istaknuo *Nemačko - ilirski slovar* Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića kao najopsežnije i najvažnije leksikografsko djelo iz vremena hrvatskog narodnog preporoda. Drugu polovicu XIX. stoljeća obilježila su još dva rječnika: *Hrvatsko - njemačko - talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* Bogoslava Šuleka koji obuhvaća trideset struka i znanstvenih disciplina te *Hrvatsko - talijanski rječnik* Dragutina Parčića koji uz opći leksik donosi i nazive iz dvadesetak stručnih i znanstvenih

područja, a ujedno je i posljednje leksikografsko djelo nastalo u skladu s jezičnom koncepcijom zagrebačke filološke škole. Spomenuti su leksikografi pobrali i pohvale i kritike za svoja djela, ali nesumnjivo je da su izvršili velik utjecaj na osposobljavanje hrvatskoga jezika za obavljanje svih funkcija koje su mu nametale komunikacijske potrebe njegovih govornika.

Do kraja prvoga dijela knjige autor je progovorio još o odnosu hrvatskog i srpskog jezika koji je kulminirao novosadskim dogovorom, a koji će opterećivati hrvatski jezik sve do 1971. godine kada je u bitno promijenjenim političkim prilikama Matica hrvatska odustala od novosadskih zaključaka. Osim što donosi uvid u sva normativna djela nastala u prvoj polovici XX. stoljeća, Samardžija je otvoreno progovorio o zakulisnim političkim igrama koje su uvelike utjecale i na rješavanje jezičnih pitanja. U posljednjem poglavlju, *Sociolingvističke funkcije (standardnog) jezika i pravo na uporabu vlastitog jezika*, autor se vraća standardološkim pitanjima te sa sociolingvističkog stajališta govori o standardnom jeziku kao iznadregionalnom i općenacionalnom idiomu koji prije svega karakterizira polifunkcionalnost, odnosno sposobnost da zadovolji sve komunikacijske potrebe govornika jednoga jezika. Teorijski osvrt na odnos hrvatskoga jezičnog prostora i hrvatske jezične zajednice autor je aktualizirao podsjećanjem na nepovoljan položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini kojima se zamjera uporaba hrvatskog standardnog jezika. Ako se kao kriterij za uporabu nekoga jezika uzimaju isključivo vlastite

komunikacijske potrebe, autor neopravdanim smatra bilo kakav oblik prisile koji ujedno znači i oduzimanje prava na uporabu vlastitog jezika.

Tvrdnja da je jezik složen entitet dobit će svoju potvrdu i u drugome dijelu knjige koji je autor nazvao *Hrvatski jezik i njegovi dijalekti*. U poglavlju *O hrvatskoj štokavskoj dijalektalnoj književnosti* Samardžija konkretizira probleme naznačene u prethodnim poglavljima. Stvaranjem standardnoga jezika na štokavskoj osnovici omogućen je razvoj hrvatske dijalektne književnosti pa je tako 1900. godina, odnosno Matošev *Hrastovački nokturno* označio početak do danas neprekinute tradicije pisanja na hrvatskim dijalektima. Problem se pojavio pri interpretaciji jezika u djelima nekih slavonskih pisaca koji su u njih unosili elemente štokavštine. Naime, zbog izjednačavanja toga narječja sa standardnim jezikom kojemu je ono poslužilo kao osnovica, bespredmetnim se smatrao svaki razgovor o štokavskoj dijalektnoj književnosti. Razvijanjem svijesti o razlici između dijalekata kao organskih idioma i standardnoga jezika kao neorganskog idioma napuštena su takva stajališta pa se danas, uslijed objavljivanja povećanog broja djela pisanih na hrvatskim dijalektima, govori i o štokavskoj dijalektnoj književnosti.

Globalizacija, hrvatski standardni jezik i nestandardni idiomi poglavlje je u kojemu autor raspravlja o utjecaju globalizacije na hrvatski jezik. Prvim znakom utjecaja globalizacije na jezik Samardžija smatra pretjerano i zališno posuđivanje pa tako engleski jezik sve češće djelomično preuzima neke od

funkcija hrvatskog standardnog jezika, osobito u jeziku pisanih i govorenih reklamnih poruka. Takvo pojavljivanje engleskog autor smatra višestruko štetnim jer snažno ugrožava polifunkcionalnost standardnoga jezika. U takvom ozračju trebalo bi poticati ne samo čuvanje standardnog jezika nego i promjenu društvene klime u vezi s nestandardnim idiomima i s tim u vezi prevladavanje negativnih predrasuda o njihovoj nepravilnosti te o njima kao prijetnji standardnome jeziku. Autor također smatra da se u tim nastojanjima svakako treba osloniti na elektroničko dopisivanje i internet što bi omogućilo i pisanu komunikaciju na hrvatskim dijalektima.

U poglavlju *Dijalektalno u jeziku pripovijesti Ive Kozarca* Samardžija se vraća tematici iz prethodnih poglavlja te progovara o štokavskoj dijalektnoj književnosti na temelju Kozarčeve zbirke *Slavonska krv*. Pomnom analizom Kozarčeva jezika autor je došao do zaključka da ga unošenje dijalektnih elemenata čini modernistom (naime, oni su i jezikom, odnosno povratkom svojim jezičnim korijenima nastojali iskazati svoj bunt prema realističkoj slici svijeta i koncepciji književnosti), iako to unošenje nije provodio dosljedno.

Treći dio knjige, *Ljudikanja, prigovaranja i spominjanja o hrvatskome i u vezi s njim*, objedinjuje tri razgovora u kojima Samardžija govori o suvremenom stanju hrvatskoga jezika. Naslovi poglavlja, odnosno razgovora, *Bez*

zakona o hrvatskom jeziku, Hrvatski jezik - sluga i poluga politikanstva te Ne može premijer Sanader s nogu odlučivati o pravopisu, sami jasno očituju autorov kritički stav prema načinu na koji se njegovi govornici, a posebno vlast odnosi prema hrvatskome jeziku. Među problemima koji ga najviše muče našli su se: nepostojanje središnje nacionalne stručne ustanove za standardološka pitanja, činjenica da nema jezičnog planiranja, da nema zakona o hrvatskom jeziku, bitka s engleskim koja će ulaskom Hrvatske u Europsku uniju postati još težom te prevelik utjecaj politike na rješavanje jezikoslovnih pitanja, u prvom redu onih pravopisnih.

Osvrtom na suvremeno stanje Samardžija je zaokružio kratak povijesni pregled razvoja hrvatskoga jezika posebno stavljajući naglasak, u svim razdobljima, na složenost jezika. U skladu s tim, pokušao je rasvijetliti brojna pitanja vezana uz hrvatske dijalekte te njihov odnos sa standardnim jezikom koji je višestruko složen. Dugo vremensko razdoblje koje je uzeto kao okvir nametnulo je širok spektar tema: od onih standardoloških, preko leksikografskih i dijalektnih pa do pravopisnih kojih se autor kratko dotaknuo na samome kraju. Raspravljajući o svim naznačenim temama, autor nenametljivo i nepretenciozno čitatelju usađuje svijest o važnosti poznavanja *stalnica* i *promjenljivki* iz prošlosti hrvatskoga jezika kako bi se moglo razumjeti njegovu složenu sadašnjost.

Ana Mikić